

JAZDECKÉ HROBY Z OBDOBIA AVARSKÉHO KAGANÁTU NA POHREBISKU V ŠEBASTOVCIACH

Marta Ďuricová

EQUESTRIAN GRAVES FROM THE AVAR KHAGANATE NECROPOLIS IN ŠEBASTOVCE

***Abstract:** This article presents a detailed analysis of the equestrian graves from the burial ground at Sebastovce dated to the late phase of the Avar khaganate period on the territory of Slovakia. The collection under study is represented by a total of 46 burials. The methodology used comprises of extensive analysis of several funeral rite components such as orientation of the graves, their shapes and dimensions, inner arrangements, the way of lying the dead and their personal equipment. Similarly, secondary interventions into the graves and some specific features such as the presence of animal remains were analyzed as well. The interpretations are completed by analysis regarding the location of the graves with certain features within the necropolis as well as chronological development of the phenomena studied. As a result some findings shed more light on the characteristics already known while other brought new knowledge possibly suggesting different explanations from the ones already known.*

***Key words:** Slovakia, Avar khaganate, the burial ground, equestrian graves.*

Pohrebisko z obdobia avarského kaganátu v Košiciach, časť Šebastovce, poloha Lapiše (ďalej Šebastovce) sa nachádza na severovýchodnej periférii územia rozšírenia Avarského kaganátu a počtom hrobov sa radí medzi najväčšie pohrebiská z obdobia avarského kaganátu na území Slovenska. Skúmané bolo v rokoch 1966 až 1977 v Budinským-Kričkom, pričom sa tu odkrylo 369 hrobov (Budinský-Krička – Točík, 1991, s. 7-9; Zábojník, 1995, tabeľa II). V minulosti bolo v odbornej literatúre publikované už viacero, väčšinou však informatívnych článkov týkajúcich sa skúmanej nekropoly. A hoci sa vyskytli aj pokusy o interpretáciu niektorých vybraných javov, tie boli analyzované poväčšine iba čiastočne, kým mnohé fenomény neboli analyzované vôbec (Budinský-Krička, 1968; 1976; 1977; 1978a; 1978b; Budinský-Krička – Točík, 1984). Významné postavenie predmetného pohrebiska v rámci všetkých nekropol z obdobia avarského kaganátu na území Slovenska si preto nevyhnutne žiada komplexné spracovanie aspoň takého fenoménu, akým sú jazdecké hroby. Ich výskyt totiž umožňuje sledovať viaceré špecifické javy podstatné pre štúdium pohrebných zvyklostí a zreteľne vymedzuje svojráznosť prostredia a povahu spoločnosti, ktorá v ňom žila. Následne bola v predkladanom príspevku analyzovaná vypovedacia schopnosť všetkých zložiek pohrebného rítu, ktorých úzka previazanosť s javmi spoločenského života má najväčšie možnosti danú spoločnosť definovať.

Z celkového množstva 369 hrobov bolo na pohrebisku v Šebastovciach 46 jazdeckých hrobov. Vo všetkých prípadoch ide o kostrové hroby s jedným telom jazdca a koňa. Výnimku predstavuje iba hrob 58, v ktorom sa okrem kostry jazdca a koňa našla ešte kostra asi 6 ročného dieťaťa a symbolický hrob 374, v ktorom sa telo jazdca nevyskytlo (Budinský-Krička – Točík, 1991, s. 17, 72). Čo sa týka vzájomného uloženia jazdca a koňa, všetky jazdecké hroby na skúmanom pohrebisku vykázali zhodný spôsob spočívajúci v uložení opačne orientovaného tela koňa po ľavej ruke jazdca. Uvedené platí aj o symbolickom hrobe 374, v ktorom bola kostra koňa v opačnej orientácii uložená v ľavej polovici hrovej jamy, kým miesto vpravo zostalo prázdne (obr. 1).

V súvislosti s pohlavím bolo na pohrebisku v Šebastovciach zaznamenaných 35 mužských jazdeckých hrobov. Ako ženské boli identifikované 4 jazdecké hroby (hroby 5, 52, 93 a 341) a 6 hrobov, v ktorých sa vyskytla kostra koňa bolo určených ako detské (hroby 84, 111, 170, 187, 289 a 321). Z toho jediní v hroboch 84, 111 a 187 mali mužské pohlavie, pohlavie ostatných detí sa nedalo určiť. Čo sa týka veku, najmladšie dieťa malo niečo vyše 6 rokov (hrob 321), najstaršie mali po 14 rokov (hroby 111 a 170). Medzi jazdeckými hrobmi na pohrebisku v Šebastovciach tak boli zastúpené všetky vekové kategórie od veku infans I do veku senilis.¹ Pritom maximálna koncentrácia jazdeckých hrobov (25 hrobov) spadá do veku adultus II až maturus I, to znamená do veku medzi 30 až 50 rokov. V jazdeckých hroboch označených ako ženské boli pochovaní skôr starší jediní vo vekom rozpätí adultus II až senilis (Budinský-Krička – Točík, 1991, s. 11, 16, 25, 68).

ORIENTÁCIA

Ako vyplýva z tabule 1, v jazdeckých hroboch na pohrebisku v Šebastovciach výrazne prevláda orientácia V – Z. Uvedené tvrdenie platí zároveň pre všetky fázy pochovávaní a je v súlade s dominantnou orientáciou všetkých hrobov na skúmanej lokalite. Mŕtvi v takto orientovaných hroboch bývali ukladaní hlavou smerom na východ a dolnými končatinami smerom na západ. Pri ustálenom ukladaní koňa po ľavej ruke jazdca to znamená, že jazdci bývali ukladaní k severnej stene hrovej jamy, kým opačne orientované telá koní ukladali do južnej časti hrobu. Prevládajúca orientácia hrobov V – Z a opačné uloženie jazdca a koňa zistené na pohrebisku v Šebastovciach je na území Slovenska charakteristické predovšetkým pre pohrebiská severovýchodnej periférie rozšírenia avarského kaganátu v mladšom období a takmer bez výnimky vystupuje iba na perifériách kaganátu (Kiss, 1996, 167, 169, obr. 1, 4; Pástor, 1968, 175; Végh, 1968, 47; Zábojník, 2004, s. 33-36). V orientácii hrobových jám sa vyskytli i nepatrné odchýlky, a to na oba smery, teda na juh (VJV – ZSZ) i sever (VSV – ZJZ). Vzhľadom na nevýraznosť obidvoch týchto odklonov však môžeme s veľkou pravdepodobnosťou očakávať ich účelovú bezvýznamnosť. Rovnako sa to dá predpokladať aj v súvislosti so zistenými výraznejšími odchýlkami JV – SZ a SV – JZ, ktoré vystupovali skutočne len veľmi výnimočne; odchýlka SV – JZ dokonca výhradne a solitérne iba vo fáze NS IV.²

Čo sa týka orientácie jazdeckých hrobov podľa pohlavia, pri ženských hrobách vo všetkých fázach prevládal smer VJV – ZSZ. Pri detských hrobách bola zaznamenaná výlučne orientácia V – Z, s výnimkou hrobu 321, ktorý bol orientovaný v už uvádzanej orientácii SV – JZ. Smer V – Z zároveň prevládal aj v mužských hrobách (18 hrobov), menej vystupovali odchýlky na oba smery VJV – ZSZ a VSV – ZJZ (po 8 hrobov). V dvoch mužských hrobách (hroby 243

¹ V práci bola použitá metodika určovania veku podľa schémy M. Stloukala (1971, s. 88-93).

² V práci bola použitá metodika datovania podľa relatívno-chronologickej schémy J. Zábojníka (1991, s. 248), ktorá bola vypracovaná pre oblasť severnej a severozápadnej časti rozšírenia avarského kaganátu.

Obr. 1: Spôsob uloženia koňa v symbolickom hrobe. Šebastovce, hrob 374
(podľa Budinský-Krička – Točík, 1991, obr. 27).

Fig. 1: The manner of the horse deposition in symbolic grave. Sebastovce, grave 374
(after Budinský-Krička – Točík, 1991, fig. 27).

a 292) sa vyskytla tiež ojedinelá odchýlka JV – SZ. Celkovo možno konštatovať, že čím výraznejšia je odchýlka v orientácii, tým nižší je počet hrobov v danom odklone. Súčasne sa zdá, že najvýraznejšie anomálie v orientácii sú typické skôr pre záverečnú fázu výskytu jazdeckých hrobov v úseku NS IV (tabela 1).

TVARY A ROZMERY HROBOVÝCH JÁM

V súvislosti s tvarmi hrobových jám jazdeckých hrobov na pohrebisku v Šebastovciach bola zistená prevaha jám obdĺžnikového tvaru s pravouhlými a zaoblenými rohmi (30 hrobov). O čosi menej sa uplatnili lichobežníkové tvary (16 hrobov), medzi ktorými boli evidované tak tvary s rozšírenou krátkou stenou nad hlavou mŕtveho a so zúženou krátkou stenou pri jeho dolných končatinách (hroby 52, 161, 187, 292, 293, 374, 375, 393, 411 a 417), ako aj opačné prípady, keď bola stena nad hlavou zúžená a pri chodidlách rozšírená (hroby 86, 111, 132, 230, 321 a 381). Pritom podľa zistenia tvar hrobových jám nesúvisel ani s vekom, ani s pohlavím pochovaných. Z uvedeného vyplýva, že obdĺžnikové i lichobežníkové tvary sa bez ohľadu na tvar rohov a tvar kratších stien lichobežníka vyskytli tak v detských hroboch, ako i v hroboch dospelých jedincov mužského i ženského pohlavia. Nálezové celky oboch menovaných tvarov boli zároveň súvisle zastúpené na celej ploche pohrebiska, pričom ich možno datovať do všetkých fáz pochovávanania.

Čo sa týka rozmerov hrobových jám (tabela 2), celková dĺžka všetkých jazdeckých hrobov sa pohybovala v rozpätí medzi 220 až 330 cm. Z toho priemerná dĺžka v hroboch dospelých jedincov činila 266 cm v mužských a 261 cm v ženských hroboch. Dané údaje stoja v značnom protiklade k rozmerom v detských hroboch, ktorých priemerná dĺžka dosahovala len 243 cm. Z uvedeného vyplýva, že v priemere najkratšie hroby boli hĺbené pre nedospelých jedincov, kým najdlhšie hroby sa hĺbili pre jazdcov mužského pohlavia. Hrobové jamy mužských jedincov boli zároveň jediné, ktoré dosahovali dĺžku 300 cm a viac (hroby 48, 67, 94, 131, 232 a 254). Vo všetkých hroboch s dĺžkou nad 300 cm išlo o hrobové jamy obdĺžnikového tvaru.

Zaznamenaná celková šírka v jazdeckých hroboch na pohrebisku v Šebastovciach sa pohybovala v rozpätí medzi 115 až 207 cm.³ Pritom nameraná priemerná šírka mužských hrobov (162 cm) a ženských hrobov (161 cm) poskytla len zanedbateľné rozdiely. Priemerná šírka jazdeckých hrobov detí bola podstatne menšia a činila približne 150 cm.

Pokiaľ ide o šírku hrobových jám, podobne ako to bolo aj pri ich dĺžke, k hrobom s najväčšími rozmermi opäť patria hrobové jamy mužov. Vezmúc do úvahy všetky výsledky týkajúce sa priemernej šírky a priemernej dĺžky v analyzovaných jazdeckých hroboch podľa veku a pohlavia, môžeme predpokladať, že rozmery hrobových jám súviseli predovšetkým s telesnou stavbou pochovaných. To znamená, že najväčšie hroby sa hĺbili pre jedincov mužského pohlavia a najmenšie pre nedospelých jedincov. Uvedené tvrdenie súhlasí tiež s celkovými rozmermi najväčších mužských, ženských a detských jazdeckých hrobov, ktoré boli na porovnanie znázornené v tabele 4. Menšie rozmery symbolického hrobu 374 dlhého 240 cm a širokého len 115 – 135 cm danú tézu iba viacnásobne podporujú.

V súvislosti s datovaním môžeme konštatovať, že v priemere najväčšie hrobové jamy sú charakteristické pre najstaršiu fázu pochovávanania a smerom k mladším obdobiam sa ich rozmery postupne znižujú, takže v záverečnej fáze NS IV veľkosť jám dosahovala najnižšie priemerné hodnoty (tabela 3). Ide hlavne o dĺžku hrobov, ktorá vykazuje vývojové tendencie

³ Udaný celkový minimálny a maximálny rozmer bol však zistený v hrobových jamách lichobežníkového tvaru – priemerná šírka vo všetkých jazdeckých hroboch činila približne 157 cm.

Orientácia	Fáza NS II	Fáza NS III	Fáza NS IV	Spolu
SV-JZ	-	-	1	1
VSV-ZJZ	-	6	2	8
V-Z	9	12	3	24
VJV-ZSZ	4	5	2	11
JV-SZ	1	-	1	2

Tabela 1: Orientácia jazdeckých hrobov na pohrebisku v Šebastovciach v jednotlivých fázach pochovávania.

	Dĺžka	Šírka	Hĺbka
Mužské hroby	220-330	120-207	112-210
Ženské hroby	230-286	140-202	130-182
Detské hroby	235-257	115-166	150-165
Celkové rozmery	220-330	115-207	112-210

Tabela 2: Rozmery hrobových jám (v cm) na pohrebisku v Šebastovciach v závislosti od veku a pohlavia mŕtvych v jazdeckých hroboch

Fáza	Dĺžka	Šírka	Hĺbka	Plošný rozmer
NS II	273,71	157,43	162,85	215,5
NS III	259,21	160,87	161,3	210
NS IV	250,66	157,89	146,67	204,5

Tabela 3: Priemerné rozmery hrobových jám (v cm) v jednotlivých obdobiach pochovávania.

skracovať sa, zatiaľ čo šírka hrobových jám sa podstatnejšie nemení. Jednotlivé hroby s väčšími či menšími rozmermi sa nekumulovali a boli rozptýlené po celej ploche pohrebiska, aj keď najpriestrannejšie hrobové jamy sa koncentrovali skôr v jeho strednej a západnej časti.

Čo sa týka hĺbky jazdeckých hrobov, namerané hodnoty sa pohybovali v rozpätí od 112 do 210 cm. Z toho najväčšiu priemernú hĺbku dosahovali ženské hroby (164 cm), nasledované hrobmi mužskými (159 cm) a detskými (156 cm). Z chronologického hľadiska, podobne ako to bolo v prípade plošných rozmerov, priemerná hĺbka hrobových jám dosahovala najväčšie hodnoty v najstaršom období pochovávania a postupne sa znižovala (tabela 3). To znamená, že aj keď plytšie zahĺbené jazdecké hroby vystupujú priebežne vo všetkých fázach pochovávania,

Číslo hrobu	Pohlavie a vek	Rozmery hrobovej jamy (cm)		
		Dĺžka	Šírka	Hĺbka
52	Žena (maturus II)	280-286	165-202	173-175
67	Muž (maturus I)	330	188	133-136
94	Muž (adultus II)	315	190	180
131	Muž (adultus I)	325	185	134
289	Dieťa (infans II)	257	166	154

Tabula 4: Jazdecké hroby s najväčšími rozmermi hrobových jám podľa veku a pohlavia.

typické sú predovšetkým pre záverečné obdobie ich výskytu. S tým úzko súvisí koncentrácia skúmaných najplytších hrobov v severozápadnej časti pohrebiska a na južnej periférii, kým kumulácia najhlbších hrobov v strednej časti pohrebiska a na východnej periférii dokladá ich staršie datovanie (Zábojník, 1995, obr. 8). Táto skutočnosť však nepredstavuje pravidlo. S plytkými hrobmi sa totiž stretávame i v stredných častiach pohrebiska medzi najhlbšími hrobmi (hrob 170), kým, naopak, niektoré hlboké hroby sa vyskytli v jeho periférnych štruktúrach (hroby 99, 161, 238 a 221).

Rovnako paradoxne, pokiaľ ide o hĺbku hrobových jám, boli zaznamenané skôr protikladné výsledky, než sú tie, ktoré by sa všeobecne dali očakávať v súvislosti s veľkosťou hrobov. Najväčšia hĺbka hrobovej jamy totiž nie vždy korešponduje s najväčšími plošnými rozmermi. Práve naopak: veľmi často sú to práve najdlhšie a najširšie hroby, ktoré patria k najplytším (tabula 4). Na druhej strane hroby najmenších rozmerov neraz vykazovali väčšiu hĺbku. Tak to bolo napríklad v prípade mužských hrobov 88, 228 a 387 s nameranými najmenšími plošnými rozmermi, ktorých hĺbka dosahovala podstatne vyššie hodnoty ako hĺbka najväčších mužských hrobov 67 a 131. Jeden z najmenších ženských hrobov – hrob 93 (šírka = 140 cm; dĺžka = 260 cm) – bolo dokonca možné v rámci ženských jazdeckých hrobov označiť za najhlbší (hĺbka = 71,65 cm).

Vezmúc do úvahy vzťah medzi tvarmi a rozmermi hrobových jám a bohatosťou hrobových príloh, môžeme konštatovať niekoľko skutočností, a to, že tvar hrobových jám nesúvisel ani s množstvom, ani s typom hrobových príloh. V súvislosti s jazdeckými hrobmi najväčších (hroby 48, 52, 67, 80, 94, 131, 226, 254, 289 a 411) a najmenších plošných rozmerov (hroby 84, 88, 99, 170, 187, 228, 293, 321, 341, 374 a 387) však určité rozdiely v zastúpení a charaktere jednotlivých príloh boli predsa len zistené. Ide predovšetkým o prítomnosť opaskových

garnitúr, ktoré v najmenších hroboch neboli zaznamenané vôbec (v hrobe 293 iba 2 bronzové kovania). Naopak, v najväčších jazdeckých hroboch sa početné kovania úplných garnitúr vyskytli až v 5 mužských hroboch (hroby 48, 67, 94, 131 a 254). Rozdiel je viditeľný aj v zastúpení dekoratívnych súčastí konského postroja. Kým funkčné súčasti konského postroja (zubadlo, strmene, pracka zo sedla) boli zistené vo všetkých skúmaných hroboch bez ohľadu na ich veľkosť⁴, početné dekoratívne súčasti sa našli iba v najväčších hroboch 48, 52, 67, 94, 131 a 254. Navyše, okrem hrobu 131 boli faléry a niektoré kovania a nákončia nájdené v uvedených nálezových celkoch aj postriebrené (hroby 52, 67, 94 a 254) a pozlátené (hrob 48). Drahé kovy sa však v podobe dvoch zlatých náušnic a striebornej perly z náhrdelníka vyskytli iba v najväčšom ženskom hrobe 52. Ako strieborné bolo označené i plechové kovanie z drevenej rukoväte sečnej zbrane s ostrím na jednej strane z hrobu 94 (Budinský-Krička – Točík, 1984, s. 184).

Čo sa týka zbraní, okrem ženských hrobov 52 a 341 a detského hrobu 170 boli tieto v počte 1 až 4 kusy zastúpené vo všetkých analyzovaných nálezových celkoch bez ohľadu na ich veľkosť. V hrobách s najväčšími i najmenšími plošnými rozmermi zhodne prevláda výskyt oštepov (hroby 48, 67, 80, 94, 99, 131, 226, 228, 254, 293, 321, 374 a 411). Zdá sa však, že najpriestrannejšie hrobové jamy sa viažu hlavne s výskytom sečných zbraní ako sečné zbrane s ostrím na jednej strane (hroby 94 a 254) a sekery (hroby 131, 289 a 411). Jazdci pochovaní v najmenších jamách totiž bývali častejšie vyzbrojení hrotmi šípov (hroby 84, 88, 228 a 387)⁵ než sekerami (hroby 187 a 228). Predmety dennej potreby ako nádoba a nôž však tvorili súčasť všetkých skúmaných nálezových celkov bez ohľadu na ich veľkosť.⁶

ÚPRAVY HROBOVÝCH JÁM

Úprava stien

Väčšina jazdeckých hrobov na pohrebisku v Šebastovciach mala zvislé steny (tabela 5). Odlišná úprava stien bola zaznamenaná iba v 12 prípadoch a bez výnimky sa týkala úpravy stupňovitým odsadením jednej, prípadne viacerých stien. Uvedený počet hrobov zároveň predstavuje takmer polovicu všetkých prípadov s predmetnou úpravou na skúmanom pohrebisku (spolu 26 hrobov). Následne, vezmúc do úvahy veľký rozdiel v pomere jazdeckých a nejazdeckých hrobov, môžeme konštatovať, že stupňovitá úprava stien na pohrebisku v Šebastovciach je charakteristická predovšetkým pre jazdecké hroby.

Podľa niektorých názorov, stupne v stenách mali praktický význam. Ten spočíval vo vytvorení podpery pre drevené veká, ktorými sa prekryvalo telo zomrelého uloženého na dne hrobovej jamy, čím sa nad mŕtvym zaistil dutý priestor (Točík, 1970, s. 32; Zábojník, 2004, s. 26). Aby mal takýto názor opodstatnenie, museli byť v hrobe minimálne dva stupne situované v protihľahlých stenách⁷ a ich výška v jazdeckých hrobách musela presahovať výšku tela ležiaceho koňa, to znamená výšku minimálne 45 – 50 cm. Výška stupňov v skúmaných hrobách sa ale pohybovala v rozpätí medzi 10 – 56 cm a ich šírka v rozpätí medzi 10 – 30 cm. Pritom výšku stupňov nad 45 cm, ktorá by umožňovala prekrytie tela jazdca i koňa, zároveň prekvapujúco dosahoval iba jediný stupeň v detskom hrobe 289. Ak teda pripustíme, že bolo prekryté

⁴ V hrobe s najmenšími rozmermi 170 chýbal ľavý strmeň a sedlová pracka, ktorá sa nenašla ani v hrobe 187. V oboch nálezových celkoch boli pochovaní nedospelí jedinci.

⁵ V hrobových jamách s najväčšími rozmermi boli hroty šípu zistené iba v mužskom jazdeckom hrobe 94.

⁶ Výnimkou sú detské hroby 170 a 187 s najmenšími plošnými rozmermi, v ktorých sa nôž nenašiel.

⁷ Podľa všetkého stupne v dlhších stenách si vyžadovali použiť priečne dosky na prekrytie, kým stupne v kratších stenách umožňovali použiť pozdĺžne dosky (Zábojník, 2004, s. 26).

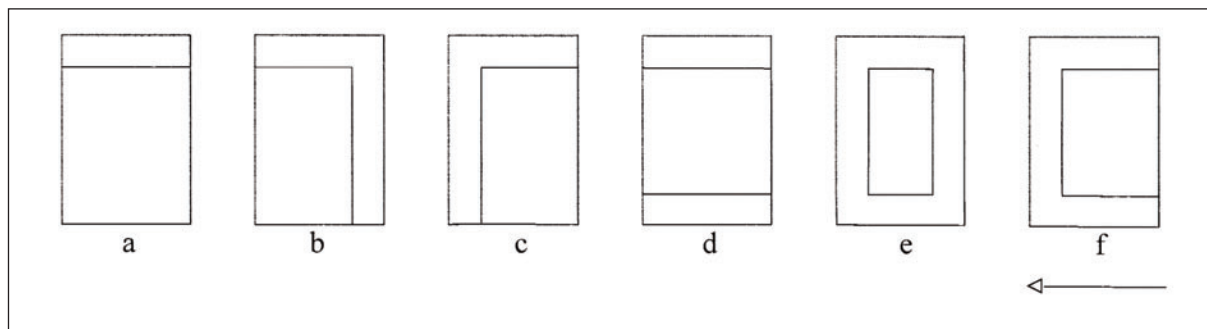
Číslo hrobu	Úprava dna			Úprava stien		Úprava hrobov drevom	
	rovné dno	šikmé dno	priehlbne	zvislé steny	stupňovitá úprava	drevený obklad	drevený poklop
5	•			•		•	
37	•				•	•	
48	•			•			•?
52			•		•		
58	•				•		
67	•				•		
80	•				•		
84	•				•	•	•
86	•				•		
88	•			•			
93	•			•			
94	•				•		•
99	•			•			
111		•			•		
131	•				•		
132		•			•		
161	•			•			
170	•			•			
187	•			•			
221	•			•			
225	•			•			
226	•			•			
228	•			•			
229	•			•		•	
230	•			•			
232	•			•			
233	•			•			
238	•			•			
243	•			•			
254	•			•			
289	•				•		
292		•		•			
293	•			•			
314	•			•			
321	•			•			
327	•			•			
329	•			•			
341	•			•			
374	•			•			
375		•		•			
380		•		•			
381		•		•			
387		•		•			
393	•			•			
411		•		•			
417	•			•			

Tabula 5: Hrobové úpravy v jazdeckých hroboch na pohrebisku v Šebastovciach.

len telo mŕtveho, musela výška stupňov dosahovať aspoň 20 cm v hrobe dospelého človeka a aspoň 15 cm v hrobe dieťaťa. V hrobách 67 a 131, v ktorých ležali dospelí jedinci, však výška stupňov siahala hlboko pod 20 cm. Okrem toho umiestnenie stupňov v hrobe 67 pri východnej a južnej stene, podobne ako výskyt iba jedného stupňa v hrobe 289 nezodpovedá nevyhnutnosti situovať aspoň dva stupne v protilahlých stenách. Rovnako nerealizovateľná by bola snaha o preklad dosák i v hrobách 52 a 132, v ktorých sa stupne zistili iba pri východnej a severnej stene. Z uvedeného vyplýva, že úprava stien stupňami, prinajmenšom v niektorých prípadoch, musela mať iný účel ako len podpera pre drevené prekrytie.⁸

V analyzovaných hrobách bola stupňovitá úprava stien zistená až v 6 kombináciách (obr. 2). Výraznejšie však prevláda iba kombinácia úpravy stupňom pri východnej, severnej a západnej stene (obr. 2f), ostatné kombinácie sú ojedinelé, resp. jednotlivo zastúpené. Zdá sa tak, že počet ani rozmiestnenie stupňov v jazdeckých hrobách nepodliehalo žiadnym konkrétnym pravidlám, ale s najväčšou pravdepodobnosťou individuálnym potrebám tých, ktorí dali hrob vyhlíbiť. V každom prípade vo všetkých 12 hrobách bol stupeň situovaný pozdĺž východnej, to znamená čelnej hrovej steny nad lebkou mŕtveho. V 8 hrobách sa úprava stupňom uplatnila aj pri severnej stene, t. j. vpravo, v 8 hrobách pri západnej stene, t. j. pri dolných končatinách pochovaného a len v 3 prípadoch stupeň umiestnili pozdĺž južnej steny. Preto je zrejmé, že pozostalí umiestneniu stupňa k južnej stene, to znamená pozdĺž opačne orientovaného tela koňa, neprikladali taký význam, aký prikladali jeho situovaniu nad hlavu a po obvode tela jazdca.

Úprava stien stupňami bola v analyzovaných hrobách zistená bez ohľadu na vek a pohlavie pochovaných a koncentrovala sa v centrálnych partiách pohrebiska. Uvedené úzko súvisí s datovaním týchto hrobov, ktorých najväčší výskyt spadá do najstaršej fázy pochovávaní NS II zastúpenej práve v strednej časti pohrebiskového areálu (Zábojník, 1995, obr. 8). Z toho vyplýva, že stupňovitá úprava hrobových stien v jazdeckých hrobách je na pohrebisku v Šebastovciach charakteristická predovšetkým pre najstaršie obdobie pochovávaní. V nasledujúcich fázach sa totiž postupne vytráca, a to i napriek faktu, že počet jazdeckých, rovnako ako i nejazdeckých hrobov vo fáze NS III výrazne narastá (tabela 6).

Obr. 2: Typy stupňovitej úpravy stien v jazdeckých hrobách na pohrebisku v Šebastovciach;
a – hrob 289; b – hrob 67; c – hroby 52 a 132; d – hroby 111 a 131; e – hroby 37 a 94;
f – hroby 58, 80, 84 a 86.

Fig. 2: Types of step modifications to the walls in the equestrian graves in Sebastovce:
a – grave 289; b – grave 67; c – graves 52 and 132; d – graves 111 and 131; e – graves 37 and 94;
f – graves 58, 80, 84 and 86.

⁸ Platí to za predpokladu, že výška stupňov bola vymeraná správne a že niektoré stupne v protilahlých stenách neboli pri výskume hrobov prehliadnuté, resp. pod vplyvom rôznych faktorov už boli nepostrehnuteľné.

Číslo hrobu	Fáza NS II	Fáza NS III	Fáza NS IV	Fáza NS IVa
37		•		
52	•			
58		•		
67	•			
80		•		
84	•			
86		•		
94	•			
111	•			
131	•			
132	•			
289			•	

Tabela 6: Datovanie jazdeckých hrobov so stupňovitou úpravou stien na pohrebisku v Šebastovciach.

Úprava dna

Ako vidno z tabely 5, v jazdeckých hroboch na pohrebisku v Šebastovciach výrazne domiňuje rovné dno. Preto je zrejmé, že spôsob hĺbenia hrobových jám v skúmanej lokalite podliehal ustáleným predstavám, pretože podobne ako pri úpravách stien bola zaznamenaná iba minimálna snaha o odlišné formy úpravy dna. V podstate ide iba o ojedinelé výnimky týkajúce sa hĺbenia šikmých dien a o ojedinelo zastúpenú úpravu dna priehlbnami v hrobe 52 (obr. 3). V menovanom nálezovom celku značných rozmerov, na východnej a severnej stene upravenom stupňovitým odsadením, bola v pravej polovici hrobovej jamy uložená ženská kostra, pod ktorou sa zistili obidve registrované priehlbne. Jedna veľká priehlbne okrúhleho tvaru hlboká 8 cm sa nachádzala pod lebkou ženy, druhá priehlbne štvorcového tvaru, široká až 80 cm a hlboká 12 cm, bola situovaná pod predkoleniami mŕtvej. I keď sa predpokladá, že priehlbne mali praktický význam v zmysle zachytávať spodnú vodu (Točík, 1970, s. 31), v danom prípade sa to zdá nepravdepodobné.⁹

⁹ Odporuje tomu zriedkavosť predmetnej úpravy dna, ktorá bola na skúmanom pohrebisku zistená iba v 5 hroboch, z toho v 4 nejazdeckých – hroby 197, 352, 368 a 413, rozptýlených na celej ploche pohrebiskového areálu (Budinský-Krička – Točík, 1991, s. 16, 43, 69, 71, 80).

Čo sa týka úpravy hrobového dna jeho zošikmením, prevažne bol zaznamenaný sklon hrobového dna od lebky smerom k dolným končatinám mŕtveho. Výnimku predstavujú hroby 292 a 387, v ktorých sa hrobové dno zvažovalo naopak – od dolných končatín smerom k lebke. Pritom intenzita sklonu hrobového dna v jednotlivých hroboch bola rôzna, čo dokumentuje rozdiel v nameraných hodnotách pohybujúci sa v rozpätí 3 – 15 cm. Pokiaľ ide o rozmiestnenie analyzovaných hrobov, v areáli pohrebiska bol iba vyššie uvedený hrob 292, lokalizovaný na jeho severozápadnom okraji. Ostatné skúmané hroby sa totiž koncentrovali výlučne v južnej časti nekropoly. To isté platí aj pre nejazdecké hroby so šikmým dnom, ktoré boli situované takmer výhradne v južnej časti pohrebiska a na jeho severovýchodnom okraji.

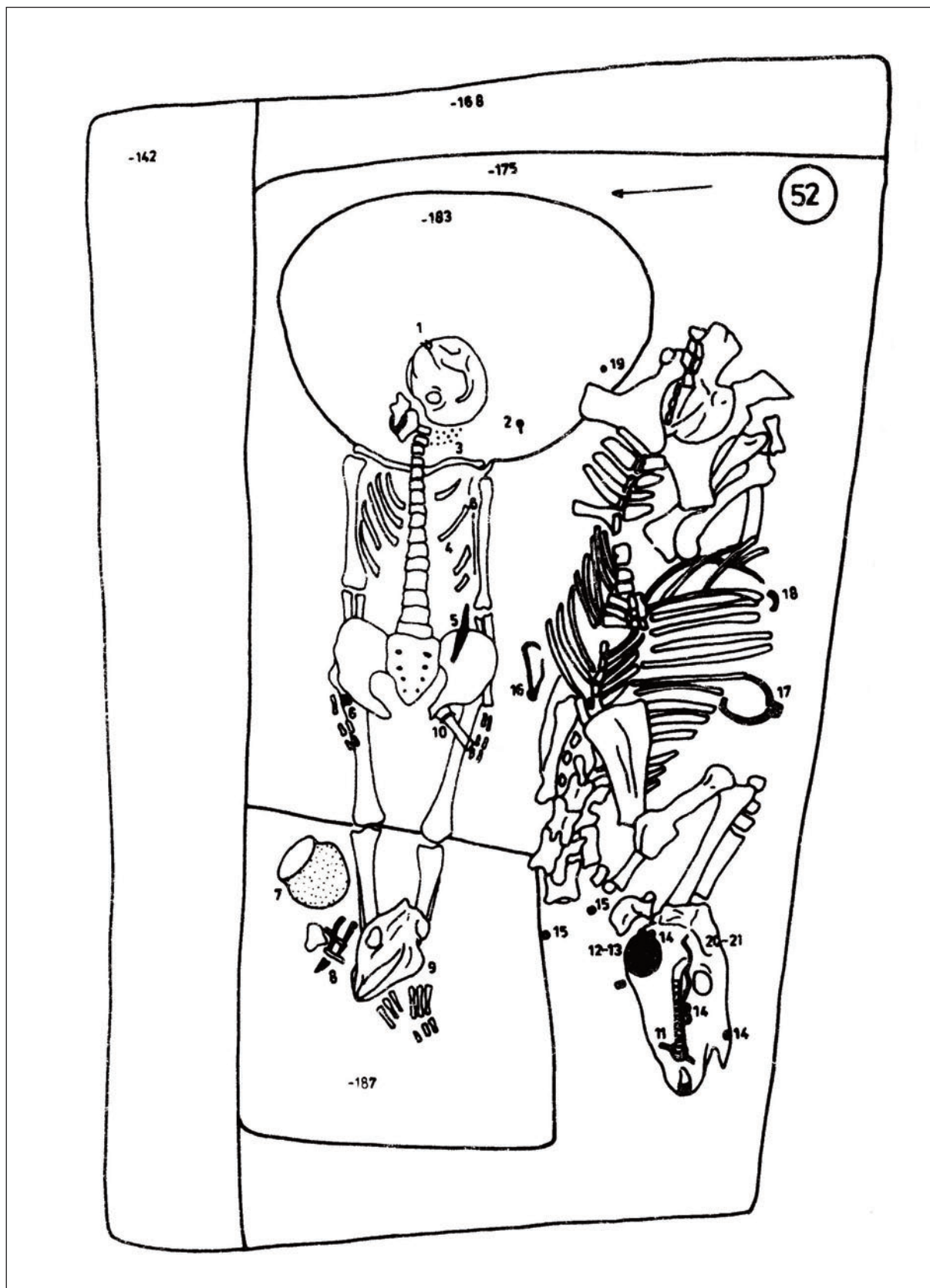
Úprava drevom

Úpravu hrobových jám drevom v jazdeckých hroboch na pohrebisku v Šebastovciach sa dala predpokladať približne v 6 prípadoch (tabeľa 5). Celkovo teda ide o sporadický jav, ktorý navyše spočíval v iba jednoduchých drevených úpravách. Tie predstavujú postranné drevené obklady a drevené poklopy, alebo aj veká slúžiace na prekrytie mŕtveho tela. Na tomto mieste však treba zdôrazniť, že zistené zvyšky drevených úprav mohli byť kedysi súčasťou zložitejších konštrukcií, ktoré dnes nie sme schopní rozpoznať. Samotné „obklady“ či „veká“ sú v skutočnosti ťažko identifikovateľné. V mnohých prípadoch dokonca existencia drevených úprav nemusela byť vôbec spozorovaná, a to či už v dôsledku nepriaznivých pôdnych podmienok, alebo jednoducho ich prehliadnutím pri procese odkryvania.

Čo sa týka úpravy dreveným vekom, dalo sa o nej usudzovať len z bližšie nešpecifikovaných nálezov menších plôch spráchniveného dreva, situovaných poväčšine v zásypoch hrobov. Predpokladané prekrytie tak môže indikovať aj iné skutočnosti. Napríklad to, že uvádzané drevené zvyšky prezentujú skôr zotreté drevené predmety, ktoré boli do hrobu vložené ako milodar. Nasvedčuje tomu situácia zistená v hrobe 393, kde sa zvyšky zotretého dreva vyskytovali iba pri členku pravej dolnej končatiny mŕtveho spolu s kosťami hydiny (Budinský-Krička – Točík, 1991, s. 76). Následne v danom prípade mohlo ísť o drevenú nádobu, v ktorej bola spomínaná mäsitá potrava pôvodne uložená. Podobná zámena významu pripadá do úvahy i v prípade vrstvy zotretého dreva zistenej v zásype symbolického hrobu 374 (obr. 1; Budinský-Krička – Točík, 1991, s. 72). Existenciu dreveného veka tu totiž popiera už samotná absencia kostry jazdca,¹⁰ takže drevené prekrytie nemohlo mať žiadne praktické uplatnenie. Navyše, zreteľne ohraničená vrstva zvyškov dreva sa nachádzala pre kryt v dosť atypickej oblasti – medzi pravou zadnou nohou koňa a predpokladanou lebkou jazdca, iba 35 cm nad hrobovým dnom, pričom jej tvar naznačuje skôr prítomnosť nejakého predmetu (pozostatky sedla?).

Drevené prekrytie tak viac-menej s istotou môžeme predpokladať iba v hroboch 84 a 94. Podľa opisu v posledne menovanom nálezovom celku je zrejmé, že kryt pozostával z dosák preložených cez stupne situované po celom obvode hrobovej jamy (obr. 4: 1; Budinský-Krička – Točík, 1991, s. 25), takže mŕtvy bol uložený v dutom priestore hrobovej komory. V hrobe 84 so stupňovitým odsadením pri východnej, severnej a západnej stene sa drevený kryt vyskytol navyše s dreveným postranným obkladom. Dokladá ho 3 – 4 cm široký pruh zotretého dreva na dne hrobovej jamy pozorovaný v úseku pozdĺž severnej steny (obr. 4: 2; Budinský-Krička – Točík, 1991, s. 22). Na margo hromady vertikálne navrstvených kameňov nachádzajúcej sa na stupni v juhovýchodnom rohu sa dá uvažovať, že tá mohla súvisieť so zaťažením celej dreve-

¹⁰ Pri všeobecne prijímanom názore, že pohrebné obrady a praktiky boli určené mŕtvemu, je namieste predpokladať, že v prípade absencie ľudského tela boli snahy o úpravy, ktorých úlohou bolo eliminovať fyzický kontakt tela pochovaného so zásypom hrobu zbytočné a obmedzovali sa len na bežné úkony. Okrem toho prítomnosti

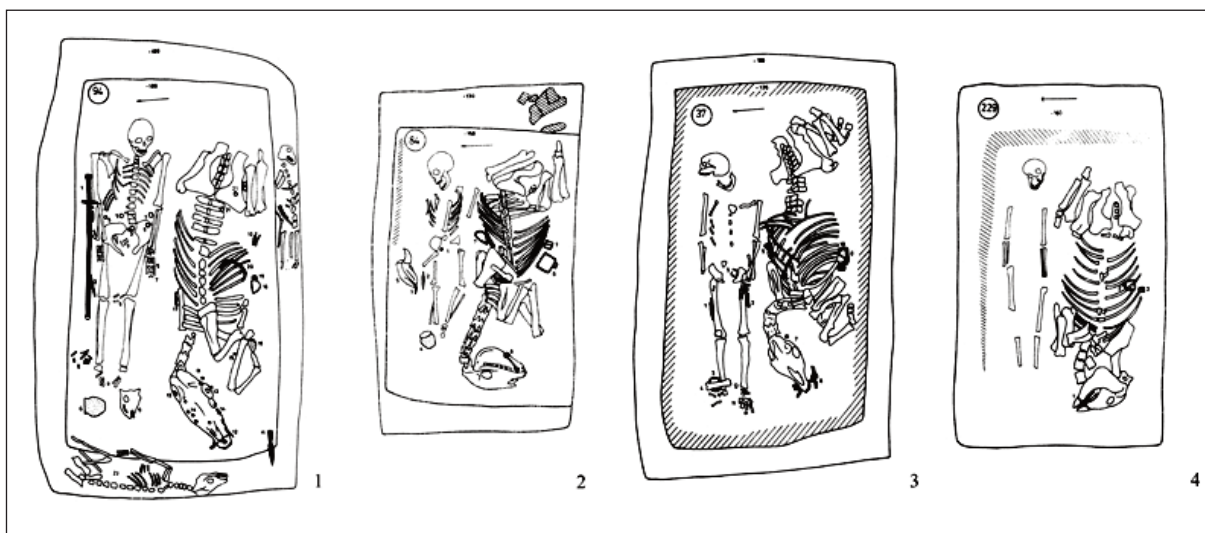

Obr. 3: Úprava hrobového dna priehlbňami. Šebastovce, hrob 52 (podľa Budinský-Krička – Točík, 1991, obr. 4).

Fig. 3: Depression modification to a grave pit bottom. Šebastovce, grave 52 (after Budinský-Krička – Točík, 1991, fig. 4).

nej konštrukcie. V každom prípade pri hrobe 48 je neisté, či zistené stopy spráchniveného dreva v jeho zásype (Budinský-Krička – Točík, 1991, s. 14) naozaj predstavujú zvyšky dreveného prekrytia. Podobne ako vo vyššie menovaných hrobách 374 a 393 aj tu totiž chýba stupňovitá úprava hrobových stien, resp. akékoľvek náznaky bočných obkladov či konštrukcií, ktoré by niesli váhu krytu.

Na druhej strane identifikácia drevených postranných obkladov bola podstatne jednoduchšia (obr. 4: 2 – 4). Zreteľne o nich svedčili súvislé pásy zotletého dreva situované na dne hrobových jám v tesnej blízkosti stien (hroby 5 a 37), menej ďalej od nich len na dne (hroby 84 a 229). Obloženie sa vo všetkých známych prípadoch nachádzalo pri pravej stene, to znamená v úseku po pravej ruke jazdca, pričom v hrobách 5, 37 a 229 kopírovalo výšku celej kostry. Uvedená skutočnosť tak nápadne indikuje snahu pozostalých o obklad hlavne v tej časti hrobu, kde bolo telo jazdca najviac vystavené priamemu kontaktu s hrobovou stenou. Primerane, pri ustálenej orientácii V – Z išlo predovšetkým o severnú stenu, to znamená spomínanú pravú pozdĺžnu stenu pri jazdcovi a o čosi menej o východnú, to znamená záhlavnú stenu (hroby 37 a 229). Rovnaký fenomén bol zaznamenaný aj v súvislosti s už analyzovaným rozmiestnením stupňov v jazdeckých hrobách, ktoré sa uplatnili tiež predovšetkým pri východnej a severnej stene. Zdá sa tak, že obidve menované úpravy hrobových jám úzko súviseli s ochranou tela mŕtveho. Celkovo boli zistené jednostranné drevené obklady pri pravej pozdĺžnej stene (hroby 5 a 84), ďalej dvojstranný obklad pri pravej stene a nad lebkou jazdca (hrob 229), kým v hrobe 37 sa uplatnil súvislý obkladový rám. Šírka obkladových dosák v jednotlivých hrobách sa pritom pohybovala v rozpätí 3 – 16 cm, ich dĺžka poväčšine dosahovala, resp. presahovala výšku tela pochovaného.

Obr. 4: Úpravy hrobových jám drevom – drevené obklady a stupňovitá úprava stien dokladajúca existenciu poklopov. 1 – Šebastovce, hrob 94 (podľa Budinský-Krička – Točík, 1991, obr. 8); 2 – Šebastovce, hrob 84 (podľa Budinský-Krička – Točík, 1991, obr. 7); 3 – Šebastovce, hrob 37 (podľa Budinský-Krička – Točík, 1991, obr. 2); 4 – Šebastovce, hrob 229 (podľa Budinský-Krička – Točík, 1991, obr. 19).

Fig. 4: Wooden modifications to grave pits – the framing and step modification to the walls with the remains of wood covering. 1 – Šebastovce, grave 94 (after Budinský-Krička – Točík, 1991, fig. 8); 2 – Šebastovce, grave 84 (after Budinský-Krička – Točík, 1991, fig. 7); 3 – Šebastovce, grave 37 (after Budinský-Krička – Točík, 1991, fig. 2); 4 – Šebastovce, grave 229 (after Budinský-Krička – Točík, 1991, fig. 19).

V súhrne možno ako ustálenú formu hrovej jamy v jazdeckých hroboch na pohrebisku v Šebastovciach označiť obdĺžnikovú jamu s rovným dnom a so zvislými stenami (tabela 5). Uvedený typ hrovej jamy totiž prevládala vo všetkých fázach pochovávania, a to bez ohľadu na vek a pohlavie mŕtvych. Len ojedinele sa vyskytla kombinácia rovného dna a stien upravených stupňami (9 hrobov), kombinácia šikmého dna a zvislých stien (6 hrobov) a úplne výnimočne kombinácia šikmého dna a stien upravených stupňami (2 hroby), ako i úprava dna priehlbňami a stien stupňovitým odsadením (1 hrob).

V chronologickom kontexte výraznejšie vystupuje iba kombinácia rovného dna so stupňovitou úpravou hrových stien, ktorá, ako už bolo uvedené, je charakteristická pre najstaršie, resp. staršie fázy pochovávania. Potom sa definitívne vytráca (tabela 6). Naproti tomu kombinácia úpravy šikmého dna a zvislých stien je viazaná skôr na dve záverečné fázy. Daný fakt však mohol mať spojitosť skôr s terénom, na ktorom pochovávanie práve prebiehalo, než so zmenou štýlu hĺbenia hrových jám v neskoršom období. Konečne výskyt dominantnej kombinácie predstavovanej rovným dnom a zvislými stenami môžeme vzhľadom na nárast či pokles hĺbky pochovávania v jednotlivých fázach hodnotiť ako rovnomerný, a to v priebehu celého obdobia pochovávania.

Čo sa týka úprav hrových jám drevom, napriek svojej zriedkavosti boli analyzované prípady zaznamenané v hroboch bez ohľadu na vek a pohlavie pochovaných a vo všetkých fázach pochovávania. Pritom je zjavná kumulácia týchto hrobov v strednej (hroby 84 a 94) a západnej časti pohrebiska (hroby 5, 37, 48 a 229). Za špecifický znak môžeme pokladať len výskyt drevených úprav v hroboch výlučne s rovným hrovým dnom. Z toho v 3 hroboch sa uplatnili zvislé steny a 3 hroby mali steny upravené stupňovitým odsadením; súvislý stupeň v mužských hroboch 37 a 94 a trojstranný stupeň v detskom hrobe 84 (obr. 4: 1 – 3).

SPÔSOB ULOŽENIA TELA POCHOVANÉHO

V súvislosti s ukladaním zomrelých v skúmaných jazdeckých hroboch bolo vo väčšine prípadov pozorované uloženie vo vystretej pozícii na chrbte s hornými končatinami pozdĺž tela a s vystretými dolnými končatinami. Odchýlky od tohto pravidla sa vyskytli v 14 jazdeckých hroboch (tabela 7). V podstate ide iba o jednoduché a relatívne bežné anomálie v ukladaní, ktoré zaznamenávame pri ukladaní mŕtvych na chrbát. Vychádzajúc z frekventovaného tesného priloženia horných a dolných končatín k sebe, dá sa predpokladať, že väčšina z nich bola spôsobená obalením mŕtveho tela. Praktizovaním tohto zvyku totiž často vznikali nezámerne anomálie v uložení, a to predovšetkým odchýlky v uložení horných končatín na panvu a pod ňu, ako to bolo prevažne zistené aj v skúmaných prípadoch. V hrobe 67 je však zrejmé, že ľavá horná končatina bola uložená na panvu v dôsledku nedostatočného priestoru medzi mŕtvym a telom koňa, do ktorého pozostalí navyše umiestnili niektoré hrové prílohy.

Čo sa týka anomálií celého tela, pozorované boli nepravidelnosti v uložení kostier krížom cez hrovú jamu – uplatnilo sa tak uloženie krížom smerom sprava doľava, zaznamenané v hroboch 226 a 321 (obr. 5: 1), ako aj opačné prípady predstavované uložení zľava doprava, zistené v hroboch 238 a 243 (obr. 5: 2). Zámernosť, resp. význam daného spôsobu uloženia nie je známy ani odvoditeľný. V každom prípade s výnimkou detského hrobu 321 boli všetky analyzované anomálne formy ukladania zaznamenané v hroboch dospelých jedincov mužského pohlavia, ktoré sa, až na ojedinelé výnimky, koncentrovali v západnej časti pohrebiska (hroby 48, 67 a 131) a na jeho južnej periférii (hroby 221, 226, 228, 232, 238, 243, 381, 393 a 417). Vyskytli sa vo všetkých fázach pochovávania. Vzhľadom na ich predpokladané nezámerne nepravidelné uloženie nemožno postrehnúť nejaké vývojové tendencie. Môžeme však konštatovať

vať, že vzhľadom na nárast (resp. pokles) pochovávaní v jednotlivých obdobiach najčastejšie vystupovali v najstaršej fáze NS II (hroby 67, 131, 221, 228, 232 a 243).

SEKUNDÁRNE ZÁSAHY DO HROBOV

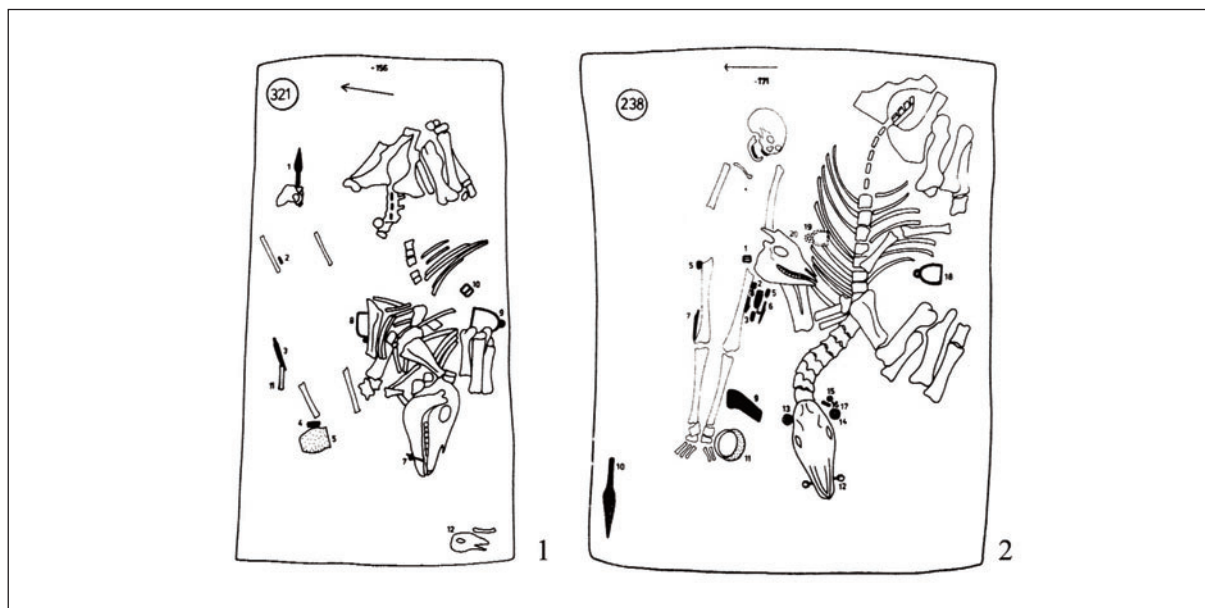
Na pohrebisku v Šebastovciach bolo možné konštatovať súveký sekundárny zásah v 13 jazdeckých hroboch. Vo väčšine prípadov ho dokladá nesystematické rozhádzanie kostí hornej časti kostier mŕtvych (hroby 84, 86, 88, 225, 228, 293, 381 a 417), ktoré viac-menej jednoznačne vypovedá o neetických pohnútkach spojených s vykrádaním. Veľmi pravdepodobne však je, že niektoré zriedkavé „metodické“ formy porušenia indikujúce zámernosť vznikali v dôsledku sekundárnych zásahov väčšinou so špecifickým motívom. Medzi takéto formy môžeme zaradiť napríklad otočenie lebiek tvárovou časťou nadol (sánky *in situ*) zistené na inak úplne intaktných kostrách mŕtvych s plnou výbavou z hrobov 221 a 254 (obr. 6: 1 – 2; Budinský-Krička – Točík, 1991, 46, 55). Za daných okolností takto precízne a opakovane sa mohlo manipulovať s lebkou mŕtveho iba zámerné – ako praktický dôsledok svojráznych duchovných predstáv, ktoré sa v súčasnosti označujú pojmom protivampirické opatrenia (Hanuliak, 1998, 103; Lutovský, 1996, s. 141-143; Unger, 2002, s. 102; Wrzesiński, 2000, s. 179; Zábojník, 2004, s. 38).

V iných porušených jazdeckých hroboch sa zas nachádzali viac-menej intaktné kostry s chýbajúcimi kosťami, ktorých absencia s veľkou pravdepodobnosťou súvisela s ich odobratím. Napríklad v hrobe 99 bola zaznamenaná absencia krčných stavcov u relatívne neporušená kostra (obr. 7; Budinský-Krička – Točík, 1991, s. 27). Predpokladané odobratie uvedenej skupiny kostí dokladá pri tejto ináč úplnej kostre aj zistené mierne posunutie sánky a lebky vpravo, ktoré zaiste vzniklo pri odoberaní spomínaných stavcov. Totiž je veľmi pravdepodobné, že pri odstraňovaní žiadaných kostí nechtiac nastávali aj dislokácie iných kostí v ich bezprostrednej blízkosti.¹¹ Tak to mohlo byť aj v prípade kostry s chýbajúcimi rebrami a s dislokáciou ľavého predlaktia v hrobe 131, ktorého posunutie snáď súviselo s odoberaním rebier. Naopak, v hrobe 228 bola zas zaznamenaná absencia ľavého predlaktia a porušenie príslušnej časti hrudníka (Budinský-Krička – Točík, 1991, 32, s. 48). Cílené odobratie určitej kosti pri dodatočných zásahoch do hrobov sa však ťažko dá dokázať. Absencia tej-ktorej kosti totiž môže súvisieť i s jej odstránením pri chvatnom vykrádaní alebo tiež s jej úplným zotletím. Nasvedčuje tomu situácia zistená v neporušenom hrobe 132, v ktorom sa evidovaná absencia celého hrudníka mohla/dala pripísať práve jeho úplnému zotletiu (Budinský-Krička – Točík, 1991, s. 33). V každom prípade akékoľvek zámerné odobratie určitej kosti, resp. skupiny kostí sa v súčasnosti všeobecne pokladá za doklad magických praktík (Unger, 2002, s. 102, 103; Tryjarski, 1991, 156, s. 158).

HROBOVÉ PRÍLOHY

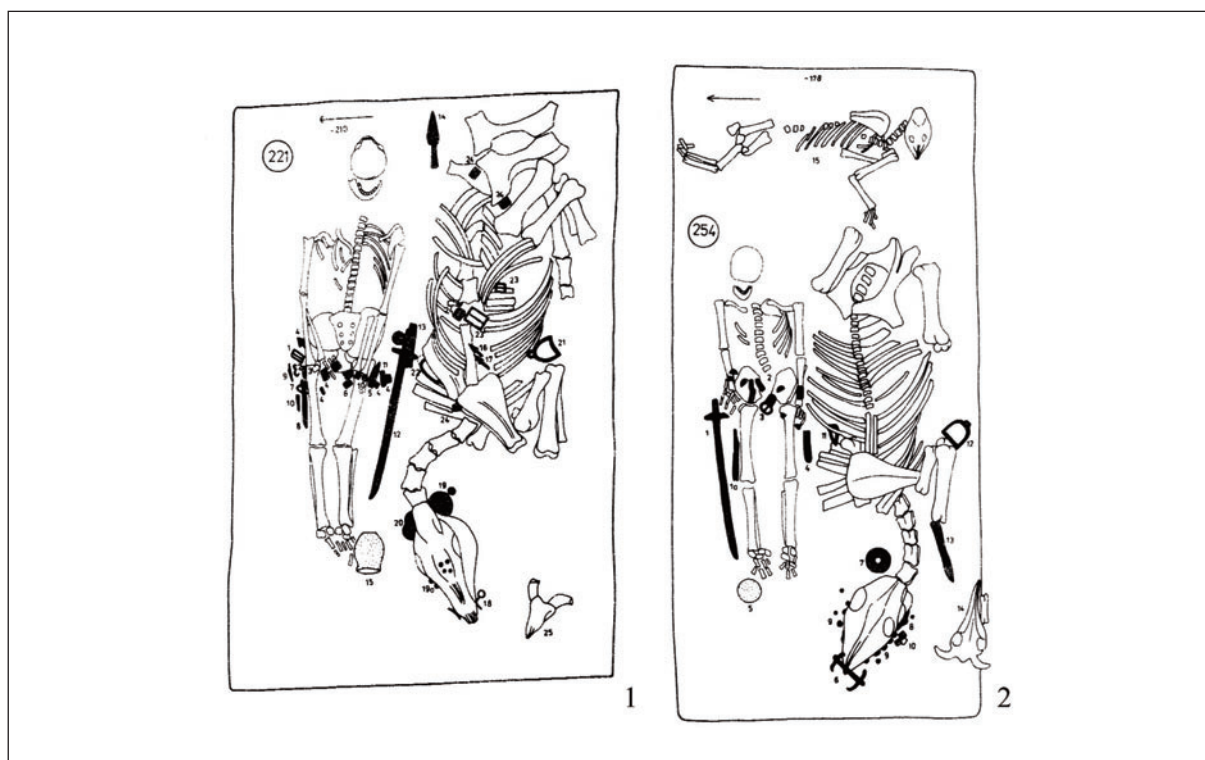
Podľa zistenia výskyt hrobových príloh v jazdeckých hroboch na pohrebisku v Šebastovciach do značnej miery závisel od veku a pohlavia pochovaných. Konkrétne mužské jazdecké hroby charakterizuje výskyt liatych opaskových garnitúr, resp. ich častí, a tiež výskyt zbraní. Ide predovšetkým o kopije, sekery, hroty šípov a ojedinele aj sečné zbrane s ostrím na jednej

¹¹ I keď sa usudzuje, že niektoré menej výrazné dislokácie, resp. absencia kostí môže súvisieť s činnosťou hlodavcov či väčších zvierat (Točík, 1970, s. 46), v skúmaných nálezových celkoch tomu odporuje ich značná hĺbka, dosahujúca hodnoty nad 134 cm – v hrobe 99 dokonca až 185 cm (Budinský-Krička – Točík, 1991, s. 27, 32, 48).

Obr. 5: Anomálie v uložení kostier krížom cez hrobovú jamu. 1 – Šebastovce, hrob 321 (podľa Budinský-Krička – Točík, 1991, obr. 18); 2 – Šebastovce, hrob 238 (podľa Budinský-Krička – Točík, 1991, obr. 21).

Fig. 5: Anomalous diagonal deposition of the deceased. 1 – Šebastovce, grave 321 (after Budinský-Krička – Točík, 1991, fig. 18); 2 – Šebastovce, grave 238 (after Budinský-Krička – Točík, 1991, fig. 21).

Obr. 6: Manipulácia s lebkami mŕtvych pri sekundárnych zásahoch. 1 – Šebastovce, hrob 221 (podľa Budinský-Krička – Točík, 1991, obr. 18); 2 – Šebastovce, hrob 254 (podľa Budinský-Krička – Točík, 1991, obr. 22).

Fig. 6: Manipulation with skulls of the deceased at secondary interventions into the graves. 1 – Šebastovce, grave 221 (after Budinský-Krička – Točík, 1991, fig. 18); 2 – Šebastovce, grave 254 (after Budinský-Krička – Točík, 1991, fig. 22).

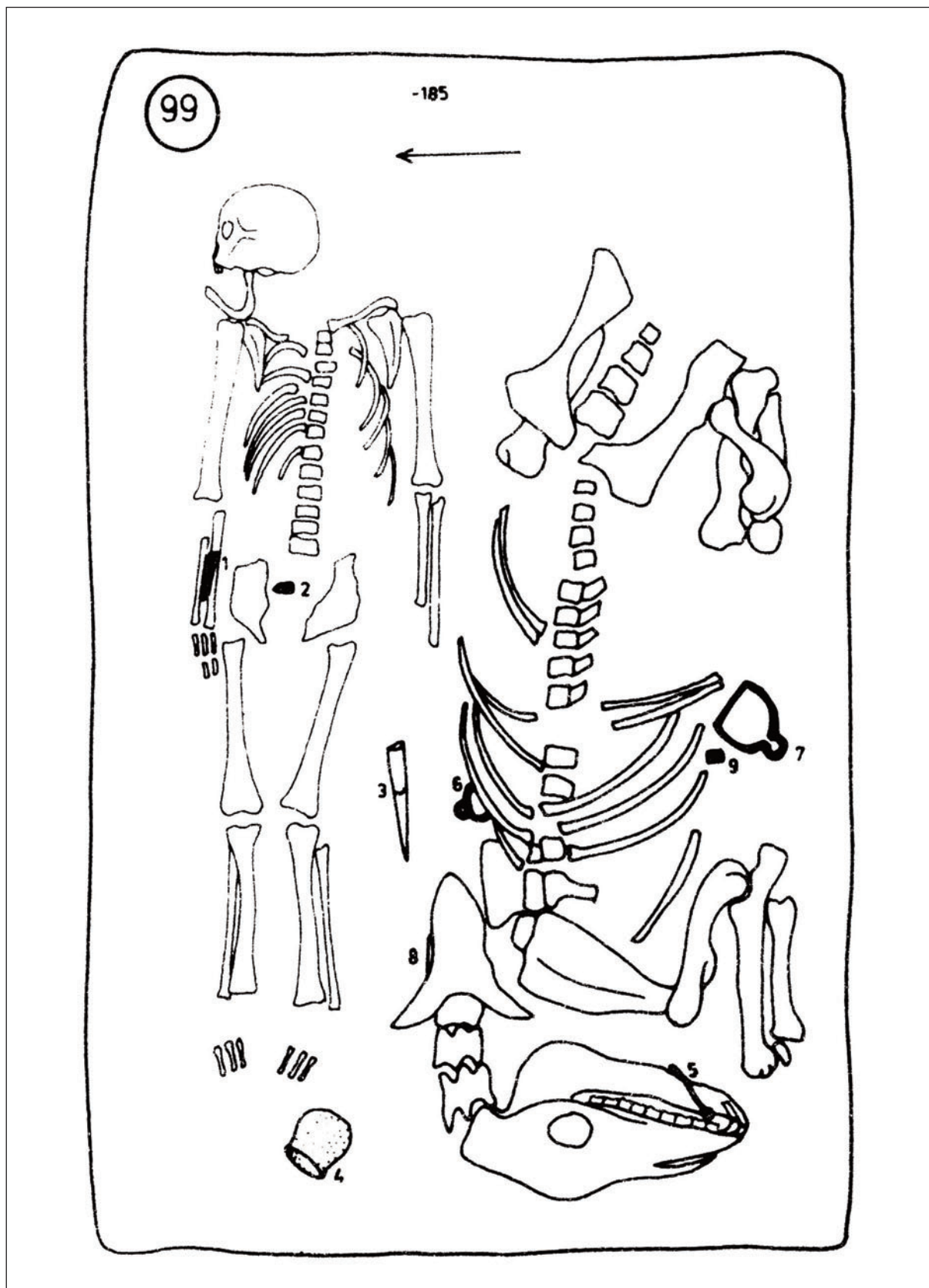
strane – tzv. šable, ktoré sa vyskytli v 5 hroboch (hroby 94, 161, 221, 230 a 254). Pritom vek jazdcov pochovaných so šablou bol skôr vyšší a pohyboval sa v rozpätí vekových kategórií adultus II až senilis. Hrob 230, v ktorom bol pochovaný starší muž vo veku 50 – 60 rokov, bol zároveň jediný, v ktorom sa okrem šable ďalšie zbrane už nenašli. Všetky hroby jazdcov so sečnou zbraňou s ostrím na jednej strane sú datované do najstarších fáz pochovávania predstavované úsekmi NS II a NS III a nachádzali sa rozptýlené na celej ploche pohrebiska. Najčastejšou zbraňou jazdca-bojovníka v Šebastovciach bola kopija, zastúpená i v symbolickom hrobe 374 (spolu 23 hrobov). Odhliadnuc od hrotov šípov, bola kopija jedinou zbraňou v hroboch 48, 67, 80, 99, 225, 226, 293, 314, 321 a 374. Bodné zbrane vystupovali najčastejšie v kombinácii so sekerou (hroby 86, 131, 221, 228, 232, 233, 238, 292, 411 a 417). Sekera sa našla v 19 jazdeckých hroboch a jedinou zbraňou bojovníka bola v 7 hroboch (hroby 37, 132, 187, 289, 327, 380 a 393). V kombinácii so sečnou zbraňou s ostrím na jednej strane sa vyskytla iba v hrobe 221, v 7 hrobových celkoch bol sekerou vyzbrojený lukostrelec (hroby 221, 228, 232, 238, 243, 292 a 375). Hroty šípov sa v počte 1 – 3 kusy zistili v 15 jazdeckých hroboch, v 4 hroboch – ako samostatná zbraň (hroby 58, 84, 88 a 387), v ostatných sprevádzali ďalšiu zbraň, prípadne viacero zbraní, predovšetkým však kopije (hroby 94, 161, 221, 225, 228, 232, 238, 292 a 314).

Ďalším charakteristickým znakom mužských jazdeckých hrobov sú opaskové garnitúry, zistené v 14 hroboch. Konkrétne ide o garnitúry pozostávajúce z liatych kovanií, resp. ich časti, najčastejšie vyhotovené z bronzu (menej z bieleho kovu). Kovania len vo veľmi výnimočných prípadoch niesli stopy postriebrenia (hroby 86, 132 a 161). Všeobecne sa výskyt opaskových garnitúr viaže predovšetkým na hroby starších mužov, pochovaných vo veku matusus a senilis (hroby 48, 67, 86, 132, 161, 221, 243, 292 a 293). Všetci jazdci s opaskovými kovaniami však boli vyzbrojení; najčastejšie kopijou (12 hrobov), 8 jedincov malo sekeru, 7 jedincov hroty šípov a až 4 jazdci s opaskom vlastnili aj sečnú zbraň s ostrím na jednej strane.

Čo sa týka ženských jazdeckých hrobov, typická je absencia zbraní i opaskových garnitúr a, naopak, výskyt charakteristických ženských atribútov ako náušnice (hroby 5, 52 a 341), perly z náhrdelníka (hroby 52 a 93) a prasleny (hrob 93). Celkovo sú však ženské jazdecké hroby skôr chudobné, aj keď jediný hrob, v ktorom sa pri jazdcovi nenašli žiadne prílohy, bol určený ako mužský (hrob 229). Zo ženských hrobov sa za bohatší dal označiť iba hrob 52, v ktorom bola pochovaná staršia žena vo veku 50 – 60 rokov. Jej hrobová výbava pozostávala z 2 zlatých náušnic so skleneným perlovým príveskom, náhrdelníka zo 47 sklenených perál, jednej perly zo strieborného plechu, bronzovej retiazky a iných predmetov dennej potreby. Rovnako honosnejšie pôsobila i výstroj konského postroja s ňou pochovaného koňa, ktorá obsahovala 2 postriebrené bronzové faléry, postriebrené kovania a množstvo iných ozdôb.

Detské jazdecké hroby nevykazovali žiadne špecifické atribúty. Zbrane sa buď nevyskytli vôbec (hroby 111 a 170), alebo tu boli len solitérne zastúpené sekery, kopije, prípadne hrot šípu (hroby 84, 187, 289 a 321). Prítomnosť zbrane v detskom hrobe môžeme najskôr pokladať za znak vyššieho sociálneho postavenia dieťaťa. S výnimkou hrobu 289, v ktorom sa našlo iba jedno liate kovanie, však jazdecké hroby detí neobsahovali žiadne súpravy opaskových kovanií.

Výstroj väčšiny jazdcov bez ohľadu na vek a pohlavie ďalej dopĺňal železný nôž, resp. dýka, ktoré boli niekedy až po 2 či 3 kusoch (hroby 58, 94, 221, 238, 254 a 289) zastúpené až v 40 hroboch. Častým nálezom osobnej výstroje bola železná pracka. Z iných predmetov dennej potreby sa v mužských hroboch nachádzali kresacie súpravy, menej šidlá a, samozrejme, prílohy mäsitej a tekutej potravy. Kým nádoba bola vložená do 44 hrobov, prílohy mäsitej potravy sa zistili v 40 hroboch, v hrobe 94 aj vaječné škrupiny. Išlo prevažne o ovčie, menej hovädzie lebky a kosti končatín obidvoch druhov zvierat spolu s kosťami kury domácej. Čo sa týka spomenutých lebiek, zo 46 jazdeckých hrobov sa lebky zvierat našli až v 35 hroboch väčšinou oddelené od kostry jazdca a koňa čiastočným zásypom. Vkladanie zvieracích lebiek do hrobov

Obr. 7: Predpokladané zámerné odstránenie krčných stavcov pri sekundárnom zásahu. Šebastovce, hrob 99 (podľa Budinský-Krička – Točík, 1991, obr. 9).

Fig. 7: Intentional removal of cervical vertebrae of the skeleton at secondary intervention into the grave. Šebastovce, grave 99 (after Budinský-Krička – Točík, 1991, fig. 9).

bolo vo veľkom počte registrované aj v nejazdeckých hroboch. Predmetné hroby zároveň tvorili zoskupenia, pričom však rovnako ako v jazdeckých hroboch ich výskyt nemožno spojiť ani s vekom, ani s pohlavím pochovaných (Budinský-Krička – Točík, 1984, s. 177). Zvyk vkladať do hrobov zvieracie lebky bol všeobecne rozšírený na severnej a predovšetkým severovýchodnej periférii avarského kaganátu v údolí Hornádu. Hoci sa prítomnosť zvieracích pozostatkov v hroboch často pokladá za milodar, resp. za mäsitú potravu určenú mŕtvemu, niektorí autori spájajú daný jav skôr s výslednými praktikami pohrebného karu. Mäso z obetovaného zvieratá bolo po stiahnutí z kože skonsumované na kare a koža s lebkou a končatinami boli pravdepodobne ako apotropajné predmety vložené do hrobu (Budinský-Krička – Točík, 1984, s. 177).

Čo sa týka funkčných súčastí konského postroja, takmer vo všetkých skúmaných hrobových celkoch bola evidovaná ich úplná zostava. Všetky kone mali v čelusti železné zubadlo a (s výnimkou hrobu 233) aj strmene po obidvoch stranách hrudného koša (v hroboch 58, 170 a 229 iba po jednom strmeni). Železná sedlová pracka, takmer bez výnimky situovaná v ľavej brušnej časti konskej kostry, sa vyskytla v 42 hroboch, avšak zvyšky železného okutia sedla, ktoré sa všeobecne nachádzajú sporadicky, boli evidované iba v hrobe 94. Akokoľvek to hodnotíme, nedá sa celkom vylúčiť, že niektoré amorfné železné fragmenty nájdené v jazdeckých hroboch kedysi netvorili súčasť sedlového okutia (Budinský-Krička – Točík, 1984, s. 182; 1991, 26).

Dekoratívne súčasti konského postroja sa vyskytli iba v 14 jazdeckých hroboch, z čoho v 12 prípadoch v hroboch jazdcov – mužov s garnitúrou opaskových kovaní (hroby 48, 67, 86, 94, 131, 132, 161, 221, 232, 238, 254 a 292), v ženskom hrobe 52 a v detskom hrobe 111. Jedinú ozdobu zastúpenú vo všetkých 14 hroboch predstavujú len tvarovo rôznorodé faléry, nachádzané prevažne v pároch na spánkových kostiach koní, prípadne v ich blízkosti (v hrobe 48 sa našli 4 faléry a v hrobe 161 iba jeden kus). Vo väčšine prípadov išlo o predmety odliate z bronzu, ktoré boli prevažne postriebrené (hroby 52, 67, 94, 111, 221, 232, 238 a 254). V hrobe 48 sa však zistili aj železné exempláre so stopami zlátenia. Ďalej, s výnimkou hrobu 161, v ktorom sa pri lebke koňa našla iba jedna bronzová faléra a bronzová hrkálka, všetky ostatné analyzované hroby obsahovali ešte ďalšie ozdobné súčasti z ohlávky ako bronzové a železné jazykovité nákončia, tvarovo rôznorodé kovania, plechové platničky a pukličky, rozety a iné. Menované súčasti konského postroja zastúpené v každom hrobe v nejednotnom množstve a type ozdôb zdobili remene na krku koňa, pred sedlom aj za ním, pričom boli spájané tiež prítomnými bronzovými i železnými prackami a krúžkami. Zároveň môžeme konštatovať, že tieto ozdoby boli iba ojedinele pozlátené – napr. železná platnička v hrobe 48 a objímka z chochola v hrobe 221, resp. postriebrené – napr. 2 bronzové jazykovité nákončia v hrobe 52, po jednom jazykovitom nákonči v hroboch 67, 94 a 254, ako aj 4 bronzové platničky v hrobe 254 (Budinský-Krička – Točík, 1991, s. 15, 17, 19, 26, 46, 56, tab. III: 51; IV: 10, 11; VI: 32; XIII: 18; XXVIII: 38, 39; XXXVII: 18, s. 24-27).

ZVIERACIE PRÍLOHY

V prípade kostí zvierat nájdených v jazdeckých hroboch v Šebastovciach nešlo vždy iba o lebky a kosti z pohrebného karu. Pri chodidlách jazdca v hrobe 37 sa napríklad našiel celý skelet sliepky, ktorá v danom prípade nepochybne spĺňala práve funkciu posmrtnej potravy. Okrem toho v dvoch ďalších jazdeckých hroboch – 94 a 254 – boli zistené celé kostry psov (Budinský-Krička – Točík, 1991, s. 25, 56). Nálezové okolnosti v obidvoch uvedených hroboch však indikujú diametrálne odlišné súvislosti, poukazujúc na úzko účelové pochovanie – podobne, ako to bolo v prípade koní. Pochovávanie psov spolu s majiteľom totiž predstavuje veľmi ojedinelý pohrebný zvyk, viazaný výlučne na severnú, resp. západnú hraničnú oblasť avarského kaganátu. Pritom je zrejme, že ich prítomnosť v hrobe označuje určitý bližšie nede-

Číslo hrobu	Anomálie HK	Anomálie DK	Anomálie celého tela
48	PHK na panve*		
67	ĽHK na panve		
80	HK na panve*		
131	PHK na panve		
221	HK na panve*		
226	HK na panve*	DK tesne pri sebe	Uloženie krížom
228	PHK na panve		
232	PHK na panve*		
238	HK tesne pri tele	DK tesne pri sebe	Uloženie krížom
243	HK tesne pri tele		Uloženie krížom
321			Uloženie krížom
381	ĽHK pod panvou*	DK tesne pri sebe	
393	HK tesne pri tele	DK posunuté vpravo**	
417	PHK pod panvou, ĽHK na panve*		

Tabela 7: Anomálne formy ukladania mŕtvych v jazdeckých hroboch na pohrebisku v Šebastovciach.
Vysvetlivky: HK – horné končatiny; DK – dolné končatiny; PHK – pravá horná končatina;
ĽHK – ľavá horná končatina; * – anomália sprevádzaná tesným priložením horných končatín k telu;
** – anomália sprevádzaná tesným priložením dolných končatín k sebe.

finovateľný duchovný názor, prípadne kult týchto zvierat. Predpokladá sa, že kult psov, ktorý všeobecne má staré tradície, úzko súvisí so symbolikou ochrany (Rejholcová, 1992, s. 262). V prostredí severozápadnej periférie avarského kaganátu preto nepochybne môžeme uvažovať o symbolike ochrany pochovaných ľudských jedincov. Pravidelne pritom ide o pozostatky psa, ktorý bol spravidla uložený do hrobu až po čiastočnom zasypaní jamy. V mužskom hrobe 94 v Šebastovciach sa našli dokonca až dva psie skelety (obr. 4: 1). Obidve kostry boli uložené na stupňovitom odsadení hrobovej jamy. Na stupni pri západnej stene konča dolných končatín

jazdca sa nachádzala kostra väčšieho psa, na stupni pri južnej stene – kostra menšieho psa. Ako už bolo vyššie uvedené, v predmetnom hrobe sa zistili pozostatky dreveného prekrytia, ktoré, preložené cez stupne po obvode hrobovej jamy, pôvodne oddeľovalo telo jazdca a koňa od zásypu. Na základe toho môžeme konštatovať, že obidva psy boli uložené k stenám hrobovej jamy až po vytvorení hrobovej komory, pričom ich bezprostredné situovanie priamo na veko drevenej schránky jasne imituje ich strážnu úlohu. Naproti tomu kostra psa v hrobe 254 bola uložená priamo do zásypovej vrstvy pri východnej stene hrobovej jamy nad telá jazdca a koňa (obr. 6: 2). Obidva hroby patrili jazdcom vyzbrojených sečnou zbraňou s ostrím na jednej strane, kopijou a dýkou. Samotná prítomnosť psov v hroboch týchto jazdcov – bojovníkov, ako aj spôsob ich uloženia zreteľne dokladá ich význam, resp. úlohu, ktorú mali pri strážení hraničnej osady v Šebastovciach v záverečnej etape trvania avarského kaganátu (Budinský-Krička – Točík, 1984, s. 179).

Kľúčovú úlohu však bezpochyby mali práve kone, ako sa dá usudzovať aj z ich rovnocenného pochovania po boku jazdca na dne hrobovej jamy. Podľa archeozoologických analýz z iných súčasných pohrebísk boli vo všeobecnosti do hrobov vkladané prevažne kone v najlepšom použiteľnom veku – až v počte okolo 75 % išlo o zvieratá mladšie ako 9 rokov (Ambros – Müller, 1980, s. 83). To je v súlade i so zistením na pohrebisku v Šebastovciach. Približne 50 % z týchto koní však vykazovalo patologicko-anatomické zmeny na kostre, čo s veľkou pravdepodobnosťou súviselo práve s ich intenzívnym využívaním. V každom prípade rozsah týchto anomálií vo väčšine prípadov nemal žiadny vplyv na celkovú výkonnosť zvierat. V skúmaných hroboch sa výraznejšie ochorenie predstavované zápalom kolenného kĺbu zistilo iba na kostre staršieho koňa z hrobu 233 (Ambros – Müller, 1980, s. 81, 83). Priamym dôsledkom takéhoto postihnutia musela byť okamžitá bolesť pri akomkoľvek pohybe. Preto je veľmi pravdepodobné, že tento kôň už minimálne v závere svojho života neslúžil ako jazdné zviera, čo by nakoniec mohla dokladať aj už vyššie konštatovaná ojedinelá absencia strmeňov v predmetnom nálezovom celku.

Podľa archeozoologických zistení boli ako jazdecké kone využívané hlavne žrebce a len výnimočne valachy či kobyly. V jazdeckých hroboch na pohrebisku v Šebastovciach sa kobyly našli iba v ženskom hrobe 52, v mužských hroboch 80, 88 a 225 (pritom v hroboch 88 a 225 išlo o staršie 15 – 18-ročné zvieratá) a v detskom hrobe 170 (Ambros – Müller, 1980, s. 80, 97-101). Vychádzajúc z veku mŕtvych a veku koní s nimi pochovaných, dá sa predpokladať, že kone sa zo stád vyberali predovšetkým na základe telesnej výšky, ktorá vyhovovala jazdcovi. Svedčí o tom vek koní v detských hroboch 84, 111 a 187 (ten však nebol určený v prípade detských hrobov 289 a 321), ktorý nepresahoval 2,5 roka. Určite bolo nevyhnutné, aby vek koňa, predstavovaný okrem iného aj jeho telesným vzrastom, vyhovoval fyzickým možnostiam dieťaťa. Čo sa týka mužských hrobov, vek koní bol v porovnaní s detskými hrobmi, prirodzene, prevažne vyšší a vo väčšine prípadov sa pohyboval v rozsahu medzi 4 až 9 rokmi. Vyskytli sa však aj žriebäta vo veku 1,5 až 2,5 roka (hroby 226 a 229), ako i staršie kone vo veku 15 – 20 rokov (hroby 88, 94, 225 a 233). Uvedené rozdiely vo veku koní možno pripísať predovšetkým dĺžke ich života, prípadne starobe. Zaznamenaný nárast veku koní v hroboch mŕtvych od vekovej kategórie infans I až do veku adultus II/maturus I totiž dokladá, že kone získané v mladom veku rástli a starli spolu so svojim majiteľom až do konca. V každom prípade podstatne nižšia veková kategória koní (2 – 9 rokov) v hroboch jazdcov vo veku maturus II nemusí nevyhnutne indikovať iba výmenu starého koňa za mladého. Už aj vyššie konštatované 75%-né zastúpenie mladých koní na pohrebiskách predmetného obdobia nabáda, že výmena sa musela uskutočňovať podstatne častejšie, a to aj medzi zvieratami mladšími. Dôvodom mohlo byť napríklad usmrtenie zvieratá v boji či následkom zranenia, jeho odcudzenie, úrazy s trvalými následkami a pod.

	Fáza NS II	Fáza NS III	Fáza NS IV	Fáza NS IVa
Muži	8	21	6	-
Ženy	2	1	1	-
Deti	4	-	2	-
Spolu	14	23*	9	-

* Do uvedeného počtu bol zaradený i symbolický hrob 374

Tabela 8: Počet jazdeckých hrobov na pohrebisku v Šebastovciach v jednotlivých fázach pochovávania v závislosti od veku a pohlavia pochovaných

DATOVANIE

Jazdecké hroby na pohrebisku v Šebastovciach sa prvýkrát objavujú už v najstaršej fáze pochovávania, predstavovanej úsekom NS II. Bez ohľadu na vek a pohlavie pochovaných sa potom s nimi nepretržite stretávame až do fázy NS IV (Zábojník, 1995, obr. 8). Z tabele 8 je však zrejmé, že kým počet mužských jazdeckých hrobov v porovnaní s najstaršou fázou v úseku NS III výrazne narastá, počet ženských a detských hrobov s koňmi, naopak, klesá či dokonca dočasne mizne. Daný fakt azda možno vysvetliť nízkou početnosťou mužskej časti dospelaj populácie v najstaršej fáze (NS II) a jej posilnením v nasledujúcej fáze. Všeobecne vysoká koncentrácia jazdeckých hrobov v NS III môže súvisieť so zvýšenou intenzitou pochovávania v tejto fáze, a teda so zvýšenou dôležitosťou príslušnej osady a jazdeckej elity poverenej jej strážením. Markantný úbytok jazdeckých hrobov v nasledujúcej fáze (NS IV) však už napovedá, že význam strážnej osady v Šebastovciach upadá, o čom by svedčila úplná absencia jazdeckých hrobov v záverečnom období pochovávania, predstavovanom úsekom NS IVa. Jazdecká zložka v záverečnej fáze výskytu jazdeckých hrobov na pohrebisku v Šebastovciach (NS IV) sa tak vyznačuje opätovným výrazným poklesom počtu mužských jazdeckých hrobov a znovuobjavením sa jazdeckých hrobov nedospelých jedincov.

ZÁVER

Výsledky analýz preukázali, že pohrebné zvyky v jazdeckých hroboch na pohrebisku v Šebastovciach odzrkadlené v jednotlivých zložkách pohrebného ritu korešpondujú nielen so situáciou v nejazdeckých hroboch, ale i s pomermi na iných súčasných pohrebiskách. Túto ustálenosť zaiste možno pokladať za výsledok kultúrneho prostredia – rozšírené idey a posmrtné predstavy boli jednotnej povahy a vzťahovali sa na celú komunitu bez ohľadu na vek, pohlavie a spoločenské postavenie mŕtvych. Podľa toho sa v jazdeckých hroboch stretávame s mnohými známymi praktikami, ktoré dokladajú tradície a vieru v posmrtný život. Ide dokonca aj o niektoré menej používané praktiky, ako napríklad predpokladanú obeť dieťaťa zaznamenanú v mužskom hrobe 58, v súvislosti so sekundárnymi zásahmi zas špecifické predstavy spojené s vampirizmom a mágiou.

Jednotnú, resp. podobnú povahu mali nepochybne aj príčiny odchýlok v pohrebných zvykoch, ako napríklad odlišná orientácia, rôzne spôsoby ukladania mŕtvych či niektoré negatívne

prejavy (vykrádanie hrobov). Bez ohľadu na kategóriu hrobov tieto príčiny, podobne ako na iných súčasných pohrebiskách, zrejme často súviseli s mnohými prozaickými dôvodmi a osobnými rozhodnutiami.

Medzi nejazdeckými a jazdeckými hrobmi, ako i medzi jazdeckými hrobmi podľa veku a pohlavia však boli pozorované určité rozdiely. Tie indikujú, že daná spoločnosť bola vysoko organizovaná a vnútorne diferencovaná. V rámci jazdeckých hrobov je podstatná silná prevaha jedincov mužského pohlavia pochovaných so zbraňami a s opaskovými garnitúrami. Nepochybne vďaka tejto prevahe boli rozdiely signalizujúce určitú hierarchiu zaznamenané predovšetkým v hroboch mužov. Podľa zistenia možno za bohatších, resp. vplyvnejších jedincov pokladať mužov pochovaných do najväčších hrobových jám s opaskovou garnitúrou a okrem iného i so sečnou zbraňou. Ich kone mali ohlávku zdobenú množstvom dekoratívnych kovaní, ktoré boli často postriebrené, niekedy i pozlátané. Naopak, o radových jazdcoch svedčia skôr kratšie a užšie hroby a osobná výstroj bez opaskových kovaní. Výzbroj, pozostávajúca poväčšine len z oštepu, bola väčšinou dopĺňovaná strelnými zbraňami (hroty šípov) a postroj ich koní neobsahoval žiadne dekoratívne súčasti. Súčasne možno konštatovať, že výskyt niektorých nadštandardných súčastí hrovej výbavy, ako boli sečné zbrane a opaskové garnitúry (vyššie pripísané vplyvnejším jedincom) sa viazal predovšetkým na hroby starších mužov pochovaných vo veku matusus až senilis. Preto je možné že status, ktorý uvedené predmety označovali a ktorý sa odzrkadľoval i vo veľkosti hrovej jamy, úzko súvisel s prekonanými rizikami a s vekom nadobudnutými skúsenosťami.

Nepochybne iná bola situácia v ženských jazdeckých hroboch. Odlišný charakter týchto nálezových celkov, ako aj ich samotná zriedkavosť totiž poukazujú skôr na veľmi konkrétne dôvody. Môžeme len predpokladať, že koň v hrobe týchto osôb indikuje skôr výnimočný stav v súvislosti s ich spoločenským postavením. Vyšší stupeň spoločenského postavenia dokladajú tiež jazdecké hroby detí. Absencia súprav opaskových kovaní v detských hroboch však napovedá, že títo jedinci ešte nedosiahli vek či skúsenosti na to, aby ju vlastnili. A hoci medzi zriedkavo zastúpenými zbraňami prevládajú iba jednoduchšie zbrane predstavované hrotmi šípov, ich prítomnosť rovnako ako aj prítomnosť samotného koňa už viac-menej spoľahlivo môžeme pokladať za znak vyššieho spoločenského postavenia dieťaťa.

Je veľmi pravdepodobné, že v prípade žien a detí pochovaných s koňom ide o rodinných príslušníkov niektorých jazdcov. Mohlo ísť o dar alebo dedičnú tradíciu. Tá by pri absencii mužského potomka pripadala do úvahy aj v prípade ženských jazdeckých hrobov. Pritom treba predpokladať, že uloženie koňa do hrobov niektorých žien a detí odráža predovšetkým kultúrnu tradíciu malej časti populácie, čím pochovaných automaticky radí medzi elitu.

V každom prípade samotná existencia ženských jazdeckých hrobov, ako i prevažná absencia rozdielov v jednotlivých skúmaných fenoménoch pohrebného rítu v závislosti od veku a pohlavia mŕtvych dokladá určitú rovnocennosť v medziskupinových vzťahoch. Výnimočne evidované rozdiely totiž mnohokrát boli výsledkom prirodzených fyzických odlišností vo vzraste a v telesnej sile zomretých, s čím súviselo i rozdelenie úloh v spoločnosti. Rozdiely v type hrobových príloh v hroboch podľa veku a pohlavia sú preto prirodzené a významne vymedzujú odlišný charakter mužských, ženských a detských jazdeckých hrobov.

Z celkového množstva 369 hrobov 46 jazdeckých hrobov na pohrebisku v Šebastovciach predstavuje 12,47 %. Toto percento prípadov tak radí lokalitu v Šebastovciach medzi nekropoly s najvyšším zastúpením jazdeckých hrobov v predmetnom období. Na východnom Slovensku k nim patria ešte neďaleké pohrebiská v Košiciach-Barci (21,05 %), vo Valalíkochoch-Všesvätých (17,92 %) a Kechneci/Hraničnej pri Hornáde (13,41 %). Vyššie percento zastúpenia jazdeckých hrobov je známe už len z územia južného Slovenska. Ide o geograficky úzko ohraničenú oblasť pohrebísk v Komárne – najväčšie z nich – v Komárne-Lodeniciach – poskytl až 41,18 % jazdeckých hrobov a blízkej Žitavskej Tône (28,92 %). Takáto vysoká

koncentrácia jazdeckej zložky zrejme svedčí o strategickom význame a o kľúčovom postavení obidvoch týchto oblastí. S výnimkou nekropol v Devínskej Novej Vsi (10,9 %) a Cíferi-Páci (10,08 %) totiž všetky ostatné pohrebiská datované do obdobia avarského kaganátu buď neobsahovali žiadne, alebo dosahovali len nízke percento jazdeckých hrobov. Uvedené sa dokonca týka i niektorých najväčších a najbohatších nekropol, ako napríklad pohrebiska v Holiaroch (4,01 %), Štúrove (3,57 %) či Nových Zámkoch (2,33 %).

Z evidovaných 46 jazdeckých hrobov na pohrebisku v Šebastovciach sa dá približne 32 hrobov pokladať za bojovnícke. Prirodzeným výberom boli vylúčené ženské a detské hroby, hroby bez zbraní a tiež symbolický hrob 374. Zvyšných 32 hrobov pravdepodobne reprezentuje elitu vojenskej družiny, ku ktorej možno prirátať ešte ďalších peších bojovníkov pochovaných v nejazdeckých hroboch a vyzbrojených sekerami a lukmi.

Existencia jazdeckých hrobov bojovníkov vyzbrojených nadštandardnými zbraňami, datovanie, ako aj samotná lokalizácia pohrebiska v Šebastovciach na periférii avarského kaganátu, v oblasti s vysokou koncentráciou jazdeckej zložky dokladá, že priliehajúca osada mala strážny charakter. Napriek minoritnému zastúpeniu jazdeckej zložky charakter týchto hrobov, výstroj a výzbroj osôb v nich pochovaných podľa všetkého nasvedčuje, že ide o nadradenú vrstvu, tvoriacu jadro danej spoločnosti. Prestíž jazdeckej zložky okrem iného nepochybne súvisela práve s jej aktívnym podielom na obrane územia i samotnej spoločnosti.

Pokles počtu jazdeckej elity v záverečnom úseku neskorého stupňa, ktorý je na skúmanom pohrebisku jednoznačne dokumentovaný výrazným úbytkom jazdeckých hrobov, už môžeme pokladať za výsledok podstatných celospoločenských zmien. Veľmi pravdepodobné je, že takéto preriedenie elity spoločnosti súviselo práve s nepokojmi sprevádzajúcimi zánik avarského kaganátu v závere jeho trvania. S touto udalosťou zaiste možno spojiť i jej definitívny odchod v poslednej etape trvania osady v Šebastovciach. To znamená, že aj keď život v osade ešte istú krátku dobu pokračoval ďalej, príslušníci jazdeckej zložky už neboli jeho súčasťou.

Mgr. Marta Ďuricová
Krupinská cesta 13
SK-960 01 Zvolen
m_duricova@hotmail.com

Zoznam použitých skratiek

Orientácia:

J – juh

JJZ – juho-juhozápad

JZ – juhozápad

ZJZ – západo-juhozápad

Z – západ

ZSZ – západo-severozápad

SZ – severozápad

SSZ – severo-severozápad

S – sever

SSV – severo-severovýchod

SV – severovýchod

VSV – východo-severovýchod

V – východ

VJV – východo-juhovýchod
JV – juhovýchod
JJV – juho-juhovýchod

Rozmery hrobových jám:

dĺ – dĺžka
š – šírka
hĺ – hĺbka

Príspevok vznikol v rámci riešenia projektov VEGA 1/4555/07.

Do tlače odporučil: Doc. PhDr. Jozef Zábojník, CSc.

Skratky použité v literatúre sú uvedené v brožúre Pokyny na úpravu rukopisov. Nitra, 1999, resp. v publikácii Abkürzungsverzeichnis für Zeitschriften. Ber.RGK 73, 1992, s. 447-540.

LITERATÚRA

- AMBROS, C. – MÜLLER, H.-H.: Frühgeschichtliche Pferdeskelettfunde aus dem Gebiet der Tschechoslowakei. Bratislava, 1980.
- BUDINSKÝ-KRIČKA, V.: Výskum eneolitického a slovansko-avarského pohrebiska v Šebastovciach. In: Arch. Rozhledy 20, 1968, s. 213-219.
- BUDINSKÝ-KRIČKA, V.: Výskum slovansko-avarského pohrebiska a sídliska z mladšej doby bronzovej v Šebastovciach. In: AVANS 1975, Nitra, 1976, s. 67-69.
- BUDINSKÝ-KRIČKA, V.: Výskum na vyvýšenine Lapiše v Košiciach-Šebastovciach. In: AVANS 1976. Nitra, 1977, s. 81-83.
- BUDINSKÝ-KRIČKA, V.: Výskum slovansko-avarského pohrebiska a sídliska z doby halštatskej v Šebastovciach. In: AVANS 1977. Nitra, 1978, s. 57-62.
- BUDINSKÝ-KRIČKA, V.: Šebastovce, okr. Košice. In: Významné slovanské náleziská na Slovensku. Bratislava, 1978, 2 s. 08-214.
- BUDINSKÝ-KRIČKA, V. – TOČÍK, A.: Jazdecký hrob 94/1967 z doby avarskej ríše v Košiciach, časť Šebastovce. In: Zborník prác Ludmile Kraskovskej (k životnému jubileu). Bratislava : SNM, 1984, s. 172-195.
- BUDINSKÝ-KRIČKA, V. – TOČÍK, A.: Šebastovce. Gräberfeld aus der Zeit des Awarischen Reiches. Nitra, 1991.
- HANULIAK, M.: Vampirizmus na pohrebiskách z prelomu včasného a vrcholného stredoveku. In: Hieron 3, 1998, s. 102-105.
- KISS, G.: Diesseits und jenseits der Donau. In: D. Bialeková – J. Zábojník (Hrsg.): Ethnische und kulturelle Verhältnisse an der mittleren Donau vom 6. bis zum 11. Jahrhundert. Bratislava, 1996, s. 167-178.
- LUTOVSKÝ, M.: Hroby předků. Praha, 1996.
- PÁSTOR, J.: Skelettgräberfelder aus dem VII. und VIII. Jahrhundert in der Ostslowakei. In: Štud. Zvesti AÚ SAV 16, 1968, s. 175-182.
- REJHOLCOVÁ, M.: Veľkomoravské pohrebisko v Lefantovciach. In: Štud. Zvesti AÚ SAV 28, 1992, s. 251-278.
- STLOUKAL, M.: Běžné používané metody určování stáří na kostrovém materiálu. In: E. Vlček (ed.): Symposium určování stáří a pohlaví jedince na základě studia kostry. Praha, 1971, s. 88-93.

- TOČÍK, A.: Pohřební rítus na včasnostredovekých pohrebiskách v Holiaroch a Štúrove. In: Slov. Arch. 18/1, 1970, s. 29-56.
- TRYJARSKI, E.: Zwyczaje pogrzebowe ludów tureckich na tle ich wierzeń. Warszawa, 1991.
- UNGER, J.: Pohřební rítus a zacházení s těly zemřelých v českých zemích (s analogiemi i jinde v Evropě) v 1. – 16. století. Panoráma biologické a sociokulturní antropologie 9. Brno, 2002.
- VÉGH, K.: Avarkori leletek a miskolci múzeumban. In: A Herman Ottó Múzeum évkönyve 7, 1968, s. 47-99.
- WRZESIŃSKI, J.: Czarownice – próba podsumowania warsztatów. In: Czarownice. Funeralia Ledniczkie 2, 2000, s. 179-199.
- ZÁBOJNÍK, J.: Seriation von Gürtelbeschlaggarnituren aus dem Gebiet der Slowakei und Österreiches (Beitrag zur Chronologie der Zeit des Awarischen Kaganats). In: K problematike osídlenia stredodunajskej oblasti vo včasnóm stredoveku. Nitra, 1991, s. 219-321.
- ZÁBOJNÍK, J.: Soziale Problematik der Gräberfelder des nördlichen und nordwestlichen Randgebietes des awarischen Kaganats. In: Slov. Arch. 43/2, 1995, s. 205-344.
- ZÁBOJNÍK, J.: Slovensko a avarský kaganát. Bratislava, 2004.

Summary

Equestrian graves from the Avar khaganate necropolis in Šebastovce

This article presents a detailed analysis of the equestrian graves from the burial ground at Šebastovce in Slovakia dated to the late phase of the Avar Khaganate period. The collection of graves under study is represented by a total of 46 equestrian burials selected from a total of 369 excavated graves. The sole burial method used in all of the analyzed graves is the deposition of non-cremated bodies of the deceased. At the same time a great majority of the graves contained no more than one individual. Exception to the rule presents grave 58 where two skeletons in a single pit were discovered and a symbolic grave 374 where no human skeleton was found. The deceased of both male and female gender as well as of all age groups are present. Nevertheless there is a considerable prevalence of male adults and the dead buried aged between 30 – 50 years.

Analogous to non-equestrian graves a predominant orientation of the graves studied is the equatorial orientation from east to west (E – W). Mentioned orientation prevails over a few other digressions towards north and south in all stages of burial activity (table 1). In accordance with a predominant E – W orientation of the graves the bodies of the deceased were laid by the north wall of the grave pits with their heads towards east. The horse remains were positioned in an opposite direction to the horsemen on his left-hand side next to the south wall of the grave pit.

The grave pits are mostly of a rectangular shape with square corners, that are often combined with corners rounded. Trapezoidal shapes occurred as well. Dimensions of the grave pits reached the highest average parameters in male graves while the graves of children showed the lowest average results. This applies for the surface parameters in particular as differences in average grave depth in regard of age and gender of the deceased are not as distinctive (table 2, 4).

Modifications to grave pits in the collection of graves under study are of a great uniformity. Majority of the graves is characterized by a level pit bottom and vertical walls. Other modifications such as a sloping bottom, bottom depressions or step modification to the walls represented in a few various combinations are quite rare. Besides modifications to grave pits themselves there was also detected the usage of two types of wooden modifications: the framing and unattached covering of the dead (table 5).

The results of the analyzes show that many of the phenomena examined are related neither with age and gender of the deceased nor with a chronological period. Nevertheless, some components of the burial rite recorded seem to have been determined by all of the three factors. For example the results of the metric average data in connection with age and gender mentioned above indicate that the grave pit size to a great extent depended on the physique of the deceased. On the other hand a gradual decrease of both the average length and depth towards later periods suggests a certain chronological outline. That means that by commencing the oldest phase of burial activity there is a tendency toward shortening and deepening of shallower grave pits (table 3). The chronological succession is apparent also in case of step modification to the walls of the grave pits. In the equestrian graves it is characteristic for the oldest or older phases of burial activity as later it gradually disappears (table 6).

The most frequent manner of deposition of the dead is laying the body into the grave stretched on the back, with arms parallel to the body. Anomalies in the deposition of the deceased are quite rare. Within the collection of the graves studied only a few deviations concerning a diagonal deposition of the dead body and anomalies of arms were detected (table 7). The latter one can be regarded to be caused by a practised custom to bandage the bodies of the deceased. The secondary interventions into the graves of ancient origin could be observed in 13 equestrian graves. In the majority of cases the manner of a systemless violation of the graves testifies the activities of the gravelifters more than anything else. However, some intentional practices such as turning the skulls of the deceased face down or removing certain bones of their otherwise intact skeletons could have been partly influenced by a ritual. In such cases the nature of the damage to the corpse gives evidence to the superstitious notions of the survivors, nowadays associated with vampirism and magic.

According to analyses the occurrence of the grave goods in the equestrian graves largely depended on age and gender of the dead. Consequently for the male graves are typical the cast belt garnitures and weapons while decorative artifacts and shuttles are mostly the contents of the female graves. Presence of a single weapon in some of the juvenile graves suggests a privileged background, nevertheless it is never accompanied by mountings of the belt garnitures.

Functional harness parts represented by a horse bit, a pair of stirrups and buckles to fasten them were found next to horse skeletons in all analyzed graves. On the other hand decorative harness parts occurred only in 14 graves. The belts of the headstall are most commonly adorned by various types of trappings. These are above all bronze cast and are often silvered or gilded. Nose-bands and straps adorned with smaller adornments were also part of the headstall. All decorative harness parts appear in every grave in a notable heterogeneity of quantity and type of adornments.

A very rare and specific phenomenon recorded in the equestrian graves exclusively presents the appearance of dog remains. Likewise the horse depositing, the dogs in the graves indicate close relations with the horsemen and as such a certain degree of interdependency. It is apparent, that both sorts of animals played a key role in the life of the equestrian what inevitably had to find its reflection in burial practice.

In the period preceding the abandonment of the settlement there is a considerable decrease in the number of the male equestrian graves (table 8). It is very likely that this decrease followed by a definite withdrawal of the equestrians is a result of the turmoil attending the fall of the Khaganate sometimes at the turn of the 9th century.

In general the customs observed in the equestrian graves are similar to those in regular graves as well as to those at other contemporary necropolis. The same applies for the anomalies within certain analyzed components. They proved to be rare and of a moderate nature and do not differ from the ones detected in regular non-equestrian graves.

The results of the analyses show, that within a group of graves under study there are no major differences according to age, gender and social rank of the deceased. The predominance of some analyzed phenomena in graves of adult males can be ascribed to the overall prevalence of male graves in the collection examined. This prevalence and the equipment consisting of weapons and belt garnitures testify

the key responsibility of the equestrians to participate in the territory and society defence. Moreover this active role suggests that the equestrians formed the core of the society and as such could enjoy a certain privilege within a community. Considering rare equestrian graves of women and children some of the relatives could benefit from this privilege as well.

However, the interpretation of the situation on the sole burial ground can not be considered as characteristic for all of the equestrian graves in the period discussed. Certainly it is desirable to make a complex research also on other contemporary necropolis as well as to make mutual comparisons before reaching more satisfactory results concerning the phenomenon of the equestrian graves in the Avar Khaganate period.